

פה היא סמל לאומי טעון משמ" עויות ובמקרים רבים מאפיין מובהק של הזהות הלאומית. היא מכשיר מיידי לביטוי הייחוד הל" אומי: באמצעותה מתגלמים אוצרות הרוח הל" אומית והיא שמבטאת, כך הטיעון הפשטני, את גדולתו של הגניוס הלאומי שניתן למדור אותו בעובי המילון ובמספר התרגומים של יצירות המופת לשפה הלאומית.

הקשר שבין האומה ה"מתעוררת" לבין שפ" תה הייחודית הוא דגם אירופי שהטביע את חותמו על התבנית האוניוורסלית. הלאומיות, בניגוד למיתולוגיה שהיא יצרה והפיצה, היא תופעה מודרנית, המחפשת את שורשיה בעבר הרחוק. הלאומיות כותבת את ההיסטוריה הל" אומית וממציאה תרבות לאומית. בניגוד לטי" עון הנפוץ, הלאומיות היא שממציאה את האומה, לעתים יש מאין, לעתים מחומרים קיי" מים העוברים תהליך של שחזור ושל מיחזור.

השפה, כלומר, להרחקתם של יסודות "זרים" מהשפה, כאלה שעצם קיומם נתפס כ"זיהום" הגניוס הלאומי וכאיום על הזהות הלאומית. תהליך מסוג זה אינו ניוון מ"זרמי המעמקים" של רוח האומה, אלא מכוון על ידי סוכנים רש" מיים שיש להם עניין פוליטי מוגדר בתהליך הטיהור הלשוני. אין זה מפתיע איפוא לגלות, כי בישראל היו מעורבים בעניינים לשוניים גם האבות המייסדים של הריבונות הישראלית.

עם זאת, השאיפה לטהר שפה מכל היסודות הזרים אינה פשוטה, שכן במהלך התפתחותה קורה לעתים כי מלה "זרה" התאזרחה והיתה לחלק בלתי נפרד של השפה. למשל, המלה "פרדס", שמוצאה פרסי. לכן, המאבק עד חור" מה במלים "זרות" עלול לפעמים להגיע עד אבסורד, כגון ה"שחרחוק" שנועד - ולא הצ" ליה - להחליף את הטלפון.

בניגוד, שהיה לו עניין ישיר בתהליך עיי צובן של התרבות ושל השפה, נלחם מלחמת חורמה במוזיאון ובמוזיקה, והטיף להמירן במור" סיאון ובמוסיקה. הטיעון שלו לא היה מכוון כנ" גד הלעז עצמו, אלא בעד החזרה למקור היווני וכנגד השימוש בצורה הגרמנית. במאמר שכ" תב בנושא זה ל"דבר", בחתימת "קורא עברי", קרא: "נבער הביטוי הגרמני המכוער מלשוננו העברית", כשהכוונה היתה, כפי שהדגיש, לאור" תו "היז" הגרמני הארור והמכוער".

היהודית. המאבק בין היידיש ובין העברית היה מאבק בין שתי אופציות: היידיש היתה שפת ההמונים היהודים במזרח אירופה, שאת בעייתם הקונקרטית ביקשה הציונות לפתור. היא היתה האופציה האוטנטית של האוטונומיסטים היהודים שביקשו אוטונומיה תרבותית (לא ריבונות פוליטית) לקיבוץ היהודי במזרח אירופה. העברית, לעומת זאת, הציגה את האופציה של שפת העם היושב בארצו, והתאימה היטב לצרכיה של התנועה הלאומית שביקשה לקר" מם את הריבונות היהודית בארץ ישראל. דחייתה של היידיש הדגישה את דחיית הג" לות וההשפלה שהיתה כרוכה בקיום היהודי במזרח אירופה. העברית, לעומת זאת, יצרה קשר ישיר עם תור הזהב הלאומי, כפי שבא לי" די ביטוי בסיפורי התנ"ך. העברית, כמו התנ"ך, היתה לתעודת בעלות על הארץ. היא יצרה

סוכני העברות

כך טיפלה העברית בדילמה של שפות רבות: טוהר עיקש המקפיד על בדלנות, או ויתור ופשרה המאפשרים קשר עם ההשפעות המגוונות של העולם

קשר ישיר בין היסטוריה, גיאוגרפיה ותרבות, שמקורן היתה השאיפה ליצור תרבות יהודית" ילידית בארץ ישראל, כזו שתהיה נסמכת על המורשת הקיבוצית ללא הזדקקות לפרשנות הדתית המסורתית. שפה היא מרכיב מרכזי של תרבות בהיותה הכלי הבסיסי לתקשורת חברתית. המעבר לעברית בארץ ישראל לא היה רק שינוי שפה, אלא חלק מתהליך יצירתה של תרבות חדשה. ה"עבריות" היתה לתמצית ההווה הלאומית המתחדשת בארץ ישראל. היהודי שהיגר לארץ ישראל לא רק שינה את מקום מגוריו ואת שפ" תו; הוא הפך מ"יהודי" ל"עברי". זאת ועוד. "עברי, דבר עברית" היתה סיס" מת קרב ציונית, והקשר הפוליטי היה ברור בת" ביעה ל"מדינה עברית" שתקום בשטח המנדט הבריטי.

לעתים מזומנות, אחד מתהליכי היסוד של בניית אומה הוא "גילוייה מחדש" של השפה הלאומית. מדובר בתהליך מודע של בחירה, והשפה שנבחרה חייבת לתפקד כביטוי אותנטי של התרבות וההיסטוריה הלאומית. נוטי התחייה הלאומית ההונגרית, למשל, גילו את שפתו המקורית של העם המדיארי בכפרים, מדוברת בפי איכרים נבערים שלא שיערו כי הם נושאים על כתפיהם את משא האומה ההונגרית.

אך המקרה היהודי שונה. שפת ההמונים הי" הודיים במזרח אירופה היתה יידיש. לפי הדגם המקובל אמורה היתה היידיש להיות לכאורה למשאת נפשם של האינטלקטואלים ושל האינטלקטואלים למחצה שהיו הכוח הדוחף ב"התעוררות" הלאומית באזורי הפריפריה של אירופה. אלא שלא היידיש, אלא העברית היא שהיתה לשפתה של תנועת התחייה הלאומית

רגע ששפה זוכה למעמד של שפה לאור" מית, נודעת חשיבות יתרה ל"טוהר"

יהורה של שפה לאומית ממונחים בין" לאומיים, במיוחד טכנולוגיים ומדעיים, מעורר שאלות מסוג אחר. בעידן המודרני על" לה הפניית עורף למאגר בין-לאומי מוכר של מונחים טכניים ליצור מחסום במעבר החופשי של ידע טכנולוגי. בטורקיה נמצא לכך פתרון מקורי. שם היה תכנון השפה הטורקית חלק ממאמץ מכוון המזוהה עם אתאיזם, אבי טורקיה המודרנית, ליצור זהות לאומית טור" קית חילונית, המנותקת מהאיסלאם ומהמור" שת המזוהה איתו. לכן, לא הסתפקו באותה תקופה בהחלפת הכתב - מערבי ללטיני - אלא קיבלו החלטה עקרונית: הטורקית היא אם כל השפות הקיימות; מכאן נובע שאין נמנע מלים זרות בשפה הטורקית; כל אלה אינן אלא מלים טורקיות שאומצו על ידי שפות אחרות, כך ששילובן בשפה הטורקית המודרנית אינו אלא חזרה הביתה.

ובחזרה אלינו. תחום נוסף שהיתה לו השפ" עה מכרעת בתהליך עיצובה של תרבות עב" רית-ילידית היה עיבורם של שמות, שמות פרטיים ושמות משפחה. מהגרים מחליפים את שמם במסגרת תהליך ההגירה וההיטמעות בחברה הקולטת, על מנת להקל על תהליך השתלבותם. גם עיבורם של שמות היה חלק בלתי נפרד מתהליך הניתיק של העולים ממורשתם האישית, המשפחתית והעדית ושילובם בחברת המהגרים הארץ-ישראלית שחרתה על דגלה את העברית כסמן תרבותי ראשון במעלה.

את השמות בעלי הצליל הזר תפסו בני המ" קום כגלותיים, ולפיכך כבעלי קונוטציה שלילי

שניצלר, גלאובהארדט, רזונטל, קלצקי, קרל וביץ. הם מופיעים כנציגי ישראל בנמלי חו"ל. ידעתי שאין במדינה חוק המחייב אדם שיהיה לו שם משפחה עברי. אבל יש להשפיע באמצע עים מוסריים על אנשים המייצגים בחו"ל את ישראל שלא ייקראו בשם פרושינובסקי או גלאובהארדט ועל משרד התחבורה לעשות מאמץ זה". מנכ"ל המשרד הבטיח בתשובה כי אכן המאמץ ייעשה.

ב עוד שמות פרטיים ושמות משפחה מבטאים את הקשר בין זהות הפרט והי מורשת התרבותית, שמות גיאוגרפיים מגדירים את הקשר שבין האדם ומולדתו. ארץ היעד של המהגרים היהודים היתה אמנם ארץ הא-

שקולניק לאשכול, ברנס לברנס ופונקשטיין לאבן-זהר.

עיברות השמות לא היה תוצאה של חוק, אור"ל הפעילות הגלויה והגלויה-למחצה של בוני האומה בשאלת המרת השמות היתה כוח שאין להפחית מחשיבותו בקביעת נורמה מחייבת. בן-גוריון ראה חשיבות בעיברות השמות, והקפיד שנושאי תפקידים בשירות המדינה, כמו דיפלומטים ונושאי דרגות בכירות בכוחות הביטחון, יעברו את שם משפחתם. על הקפדתו של בן-גוריון ניתן ללמוד ממכתב ששלח ב-1953 למנכ"ל משרד התחבורה:

"הסמיכות (מינוי) שיש לחתום עליה בשביל רבי חובלים, מכונאים וכולי נושאת שמות מסוג זה: פרושינובסקי, קריבצקי, וילהלם,

לית. הדבר בלט בעיקר לגבי המהגרים ממזרח אירופה. לא רק לגבי יושבי הארץ ה"וותיקים", אלא גם בעיניהם היתה שלילת הגלות מוטיב אידיאולוגי בעל עוצמה. ולעומת זאת, מרכיב אידיאולוגי זה לא היה קיים כמעט אצל המהגרים היהודים מארצות ערב; אצלם לא נתפסה ההגירה לארץ ישראל כניתוק ממורשתם התרבותית.

אופני העיברות היו שונים: ניתן היה לבצע המרה פונטית, כך שהשם החדש יזכיר בצלילו את השם הקודם, הגלותי. ניתן היה לתרגם ישירות את השם הישן לעברית. לעיברות השמות לא היו חוקים קבועים, ולהעדפה ולדמיון האישיים היה שמור תפקיד מכריע בבחירת השמות החדשים. כך נעשה גרין לבן-גוריון,

בות, אך לא מולדת במובן המיידני של המונח. כחלק מההשתרשות בארץ ניתן לראות את עיברותה של מפת ארץ ישראל. התהליך החל כבר בשלב מוקדם, תוצאה של יוזמות של יחידים שהציעו שמות עבריים לנחלים, לגיאיות, לגבעות ולשאר תווי-נוף, שידועים היו בשם הערבי.

מישהו חישב ומצא, שבעוד המקורות היהודיים השונים סיפקו 147 שמות, הרי שהטופוגרפיה הערבית הורכבה מ־3,700 שמות. עיברות המפה ביטא איפוא באופן הראשוני את חידוש הקשר עם הארץ, אך בה בעת היה זה תהליך כתיבתה של תעודת בעלות: המפה, כמו התנ"ך, היתה גם היא קושאן על אדמת המריבה.

לאחר הקמת המדינה מוסד הליך הפקתה של המפה העברית של ארץ ישראל. בוועדה הממלכתית שנקבעה לקבוע הלכה בעניין היו

חברים גיאוגרפים ידועי שם, אך גם יצחק בן־צבי, שהיה לו עניין ישיר בנושא. הוועדה הגדירה את תפקידה כך: "[...] לייחד את מפת ארץ ישראל, לקבוע שמות עבריים לכל העצמים הגיאוגרפיים שבמפת ישראל [...] היא (הוועדה) תכנה בשמות עבריים את כל המקומות הנקראים בשמות ערביים ותקבע שמות גם למקומות שאינם נקובים בשם במפה". השמות הערביים צריכים היו להיעלם מהשפה העברית. בה בעת הם היו, במקרים רבים, המקור לשם העברי. עדיפות ניתנה, כמובן, לשם עברי היסטורי, אך במקרים הרבים שבהם לא היה כזה בנמצא, נקראו הוואדי או ההר (לשעבר ג'בל) בשם שהיה תרגום פונטי או ענייני של השם הערבי.

תהליך ההחדרה של השמות העבריים נעשה באמצעות סוכנים מגויסים לעניין, כמו הצבא, מערכת החינוך הפורמלית (שיעורי מולדת),

ומאוחר יותר גם החברה להגנת הטבע. תהליך חדירתם של השמות העבריים היה מוגדר, מטיב בדבריהם, כי שינוי הרגלים הוא איטי במהותו, מה עוד שהמדובר היה בשינוי ממשי של תפיסת הסביבה. ההסכמה האידאולוגית לשינוי המפה הקלה כמובן על תהליך ההחדרה של הגיאוגרפיה המעוברת.

אולם חדירת הגיאוגרפיה החדשה לשפת היום־יום ניכרה רק בשלבים מאוחרים יותר, ובמיוחד אצל אלה שנולדו לתוך המציאות הגיאוגרפית החדשה. מבחינה זאת, היתה כאן הצלחה גמורה: התרבות העברית מיועדת היתה מלכתחילה לצריכה ספונטנית בעיקר עבור אלה שנולדו לתוכה. אלה שחוו את תהליך המעבר עוד מודעים לקיומה של מציאות גיאוגרפית־סימבולית קודמת. הדור שלאחריהם כבר אינו מכיר אלא את הגיאוגרפיה העברית. ■